

19.09.2026. / 14.00-18.30

4. Vidzemes lībiskās kultūrtelpas starptautiskā konference

**VIDZEMES LĪBISKĀS
KULTŪRTELPAS VĒRTĪBAS –
AKTUĀLAIS un ATKLĀTAIS**

**TĒMA: LĪBISKAIS MANTOJUMS
MĀJVĀRDOS un VIETVĀRDOS**

Dr. philol. Anta Trumpa un dr. philol. Sanda Rapa

LU Latviešu valodas institūta vadošās pētnieces

**Pastāvīgais un mainīgais Latvijas
vietvārdos:**

Vidzeme lībiskās kultūrtelpas kontekstā

Vietas apziņa

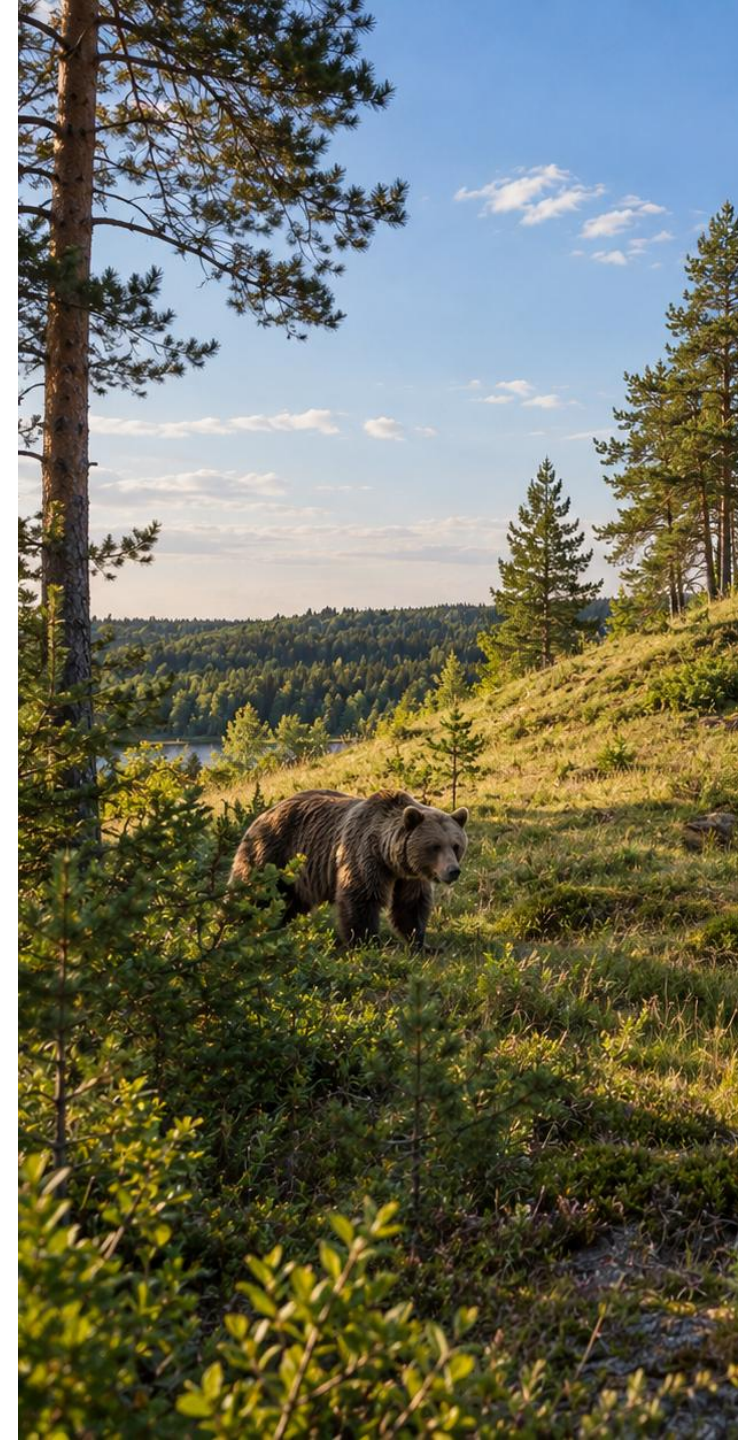
- “A sense of place is older than man.”
“Vietas izjūta ir senāka par cilvēku.”
Stewart, G. R. *Names on the Globe*, pp. 3–4.
- “There are few human instincts more basic than territoriality.”
“Ir maz tādu cilvēka instinktu, kas būtu fundamentālāki par teritorialitāti.”
Lakoff, G.; Johnson, M. *Metaphors We Live By*, p. 29.
- “Place is security, space is freedom: we are attached to the one and long for the other. [...] What begins as undifferentiated space becomes place as we get to know it better and endow it with value.”
“Vieta ir drošība, telpa – brīvība: vietai mēs esam piesaistīti, pēc telpas ilgojamies. [...] Tas, kas sākumā ir nediferencēta telpa, kļūst par vietu, kad mēs to iepazīstam un piešķiram tai vērtību.”
Tuan, Y. F. *Space and Place: The Perspective of Experience*, p. 3.

Vietvārda rašanās

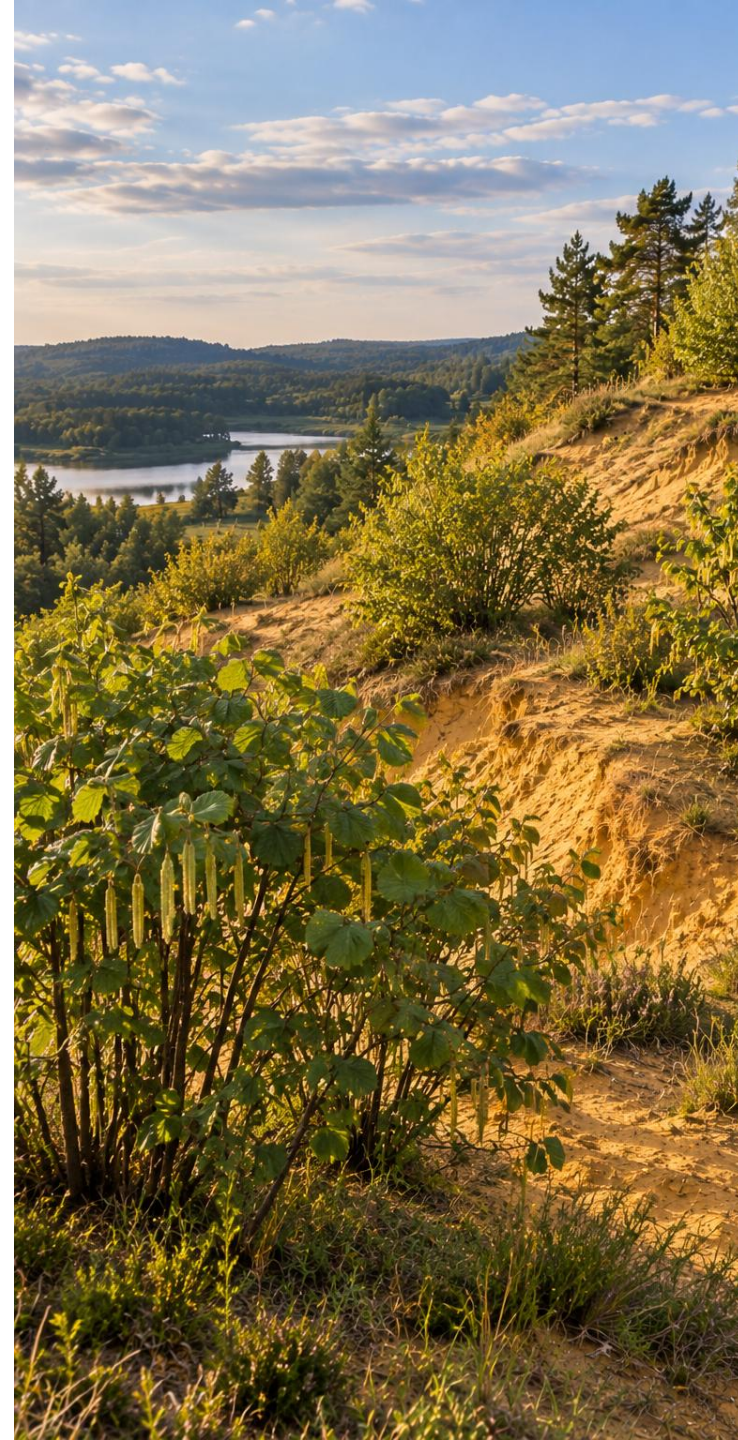
Vietvārds: KAS TUR ATRODAS

- **Akmenkalns** Limbažos: tur akmens krāvumi
- **Apsīšbirzis** mežs Limbažos: tur auga apses
- **Mārkītums** Limbažos: tīruma vidū ir linu mārkis
- **Kazplav** Limbažos: tur stirnas nākušas ganīties
- **Griķajkakts** plava Limbažos: tur reiz sēti griķi
- **Grantskalniņš** Limbažos: tur grants ņemta
- **Bērzkalniņš** Kauguros: tur auguši tikai bērzi
- **Eglbirz** mežs Limbažos: tur egļu mežs
- **Lāčkalniņš** Limbažos: tur apaļas bedres, lāči dzīvojuši
- **Mālkalniņš** Limbažos: mālains kalniņš
- **Cūksarplav** Alojā: cūksari — nelaba balta zāle
- **Vangaži**: lībiešu 'straute plava, paliene' (Bušs)
- **Nurmiži**: lībiešu 'lauks' (Endzelīns)

Vietvārds: KĀ VIETA IZSKATĀS

- **Apaļāš krūms** Limbažos
- **Apaļāš tīrums** Limbažos: apaļš tīrums kā ripa
- **Dzeltennuor** Limbažos: tuvumā skaisti kalniņi, kur legzdas aug, kur dzeltena smilts
- **Mazaš ceļš** Limbažos: mazāks salīdzinājumā ar Lielo ceļu
- **Mazupit // Krančupit** Limbažos: ap 100 m gara pļava
- **Mellaj krast** pļava Limbažos: tur kūdraina zeme
- **Lielpurs // Rātspurs** Limbažos
- **Garaste** tīrums Limbažos: tīrums kā aste iestiepies mežā
- **Garaš kalns** Limbažos: gara kalnu grēda
- **Lielaš purs** Limbažos: taisnstūra ganības Kalāču mežā
- **Greizais kalns** Alojā
- **Kubažu kalns** Limbažos: < līb. 'kaudze' (Būga)

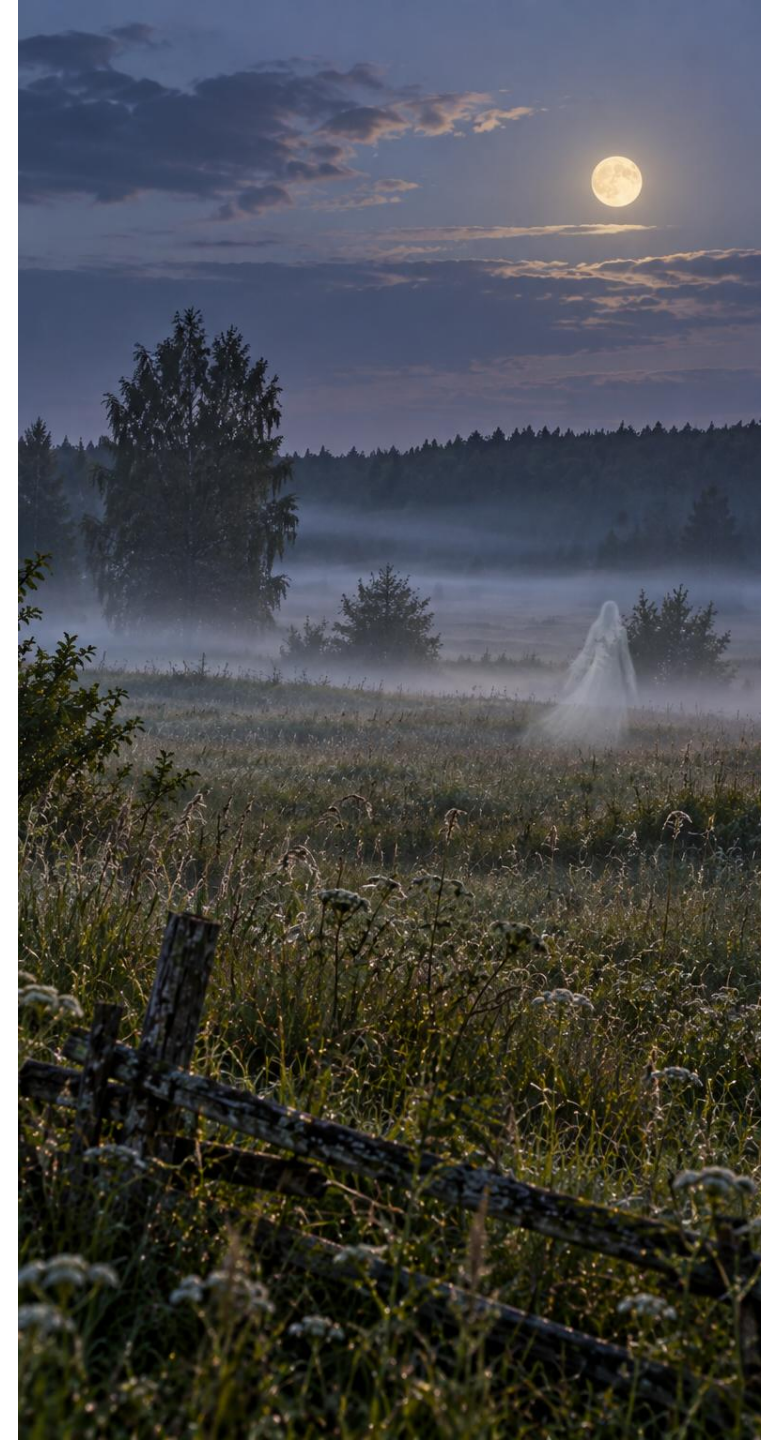
Vietvārds: KAM VIETA PIEDER

- **Ouziņplav** Limbažos: Auziņu māju plava
- **Kalpplaviņ** Limbažos: to kalpi plāvuši
- **Jerķīšezers** Limbažos: Jerķīšu māju zemē
- **Jānišpuriš** Limbažos
- **Īzakplaviņ** Limbažos: Īzaks plavu tīrījis
- **Imakplav** Limbažos: pret Imaku mājām
- **Garandžpurinc** Alojā: Garandžā (zemniekmājā)
- **Brenguļu upīte** Kauguros: tek gar Brenguļu pagasta robežu
- **Dēmanta plaviņa** Kauguros: zemniekam Dēmantam te bijusi ierādīta daļa plavas
- **Kanceleja** plava Kauguros: Daudziešu zemē, saimnieka vecvectēvs bijis ķestēris
- **Jēča leja** Skanķalnē: pirms 100 gadiem tur bijusi māja, kurā dzīvojis Jēcītis
- **Ansnītkangars** Tārgalē

Vietvārds: KAS TUR NOTICIS

- **Karatavkalniņš // Stapkalniņš** Limbažos
- **Guovkalniņš** Limbažos: tur kritušās govīs apraktas
- **Ērmlav // Koukulav** Limbažos: tur spokojās
- **Kapsētas kalniņš** Kauguros: paaugstinājums līdzās Pekas kalnam: tur reiz bijis liels akmens ar krustu, pusnaktī neviens nedrīkstēja tur gulēt
- **Naudas kalniņš** Kauguros: Miegupes krastos, Mūrmuižas kungs tur apracis naudu
- **Vācceliņš** Kauguros: taciņa no Mūrmuižas uz Stilba kalnu, kungu laikos tur mēdza pastaigāties vācu muižkungi
- **Bābu kalns** Kauguros: uz Mūrmuižas un Ausmu robežas, tur neviens nedrīkstēja iet un runāt – tad spoki atbildētu un uzbruktu

Vietvārds: KUR VIETA ATRODAS

- **Aizkaltīrums** Limbažos: lauks aiz kalna, uz kura uzceltas dzirnavas
- **Oukšmāj** māja Limbažos: atrodas augstākā vietā nekā kaimiņi
- **Oukšplaviņ** Limbažos: augstāk nekā Lejasplaviņa
- **Mājsplav** Limbažos: Balgalvja plava pie mājām
- **Igatgals** Limbažos: pret Igatiem
- **Ezermaltīrums** Limbažos: gar ezera krastu
- **Līsmāņstūrs** Limbažos: Ganību un Cēsu ielas stūris
- **Randu plavas** Limbažos

Kas liecina, ka vietvārds ir lībisks

- -ži
- -ast-
- -ieris / -eris ūdeņu nosaukumos < lībiešu 'ezers'
- -kul- / -kuļ- / -ķil- / -ķul- < lībiešu 'ciems'
- -nīt- < lībiešu 'pļava'
- -urg- // -uorg- < lībiešu 'strauts'
- *kangars, juoma, rava, selga, valgums, valks, viga* u. c.

-ži

- “In Lettland und zwar hauptsächlich in Westlivland gibt es einige Namen bewohnter Orte (namentlich Güternamen) auf -ži, deren livischen Ursprung schon Bielenstein [...] und Būga [...] konstatiert haben.”
- “Latvijā, turklāt galvenokārt Rietumvidzemē, ir vairāki apdzīvotu vietu (īpaši muižu) nosaukumi ar -ži, kuru lībisko izcelsmi jau konstatējuši Bīlenšteins un Būga.”

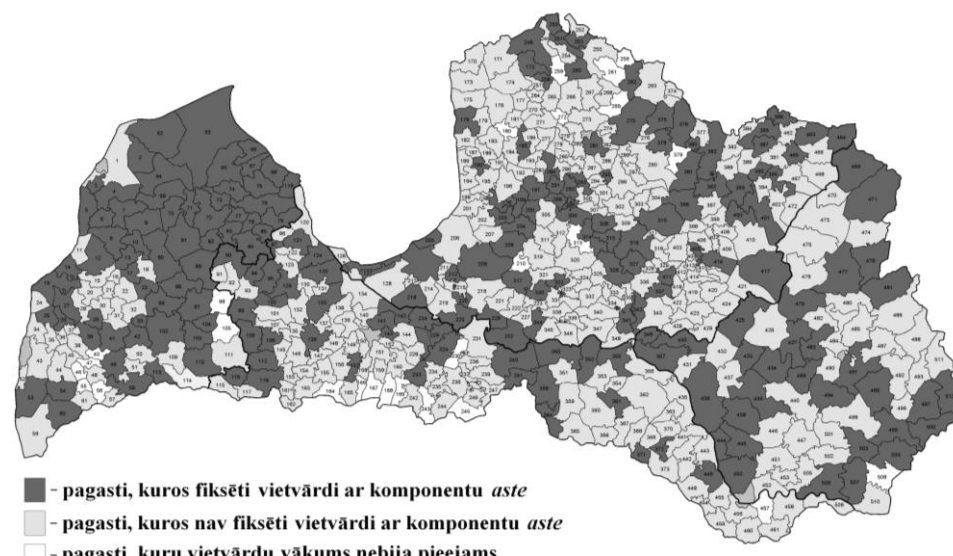
Endzelīns, J. *Zur Baltischen Sprachgeschichte*, S. 30–32.

-ži

- Aijaži
- Ainaži // Ainiži
- Allaži
- Ādaži
- Eikaži
- Jūdaži
- Kubažu kalns (Limbažos)
- Kuiviži
- Ķirbiži
- Nurmiži
- Limbaži // Limbāži // Limbaiži // Limmaiži < Lemsal
- Pabaži < Pabasile
- Ropaži // Ropaiži
- Suntaži < Sundesel
- Tiegaži
- Vainiži < Waynselle
- Vangaži
- Vidriži

-ast-

- **Vilkaste** // **Vilkluoms** mežs Vitrupē: tur medījot vilki dzīti cauri
- **Vilkaste** pļava, mežs Drabešos
- **Uoteņašt** pļava Kuldīgā: kā aste iestiepjas
- **Krievast** pļava Popē: tād nelab zāl tur aug
- **Zutenaste** pļava Rendā: pļavas gals
- **Ķērast** pļava Užavā: maza
- **Andžiņast** pļava Popē
- **Ķilepsast** pļava Pūrē
- Ātraste
- Mudraste
- Līgaste

-er(i)s / -ēr(i)s / -ier(i)s

- **Astere** Pālē
- **Dūņieris** pie Tukuma
- **Gulbēris** Mēdzulā
- **Jūseris** Sakstagalā
- **Juveris** Dzērbenē
- **Kaņieris** Lapmežciemā
- **Kasteris** Kapiņos
- **Musteris** Lejasciemā
- **Ninieris** Priekuļos
- **Piniers** Liezērē
- **Sasēris** Lubejā
- **Sedziers** Zvirgzdenē
- **Sezēris** Liezērē
- **Siveris** Dagdā
- **Spicieris** Smiltēnē
- **Ūbēris** Mēdzulā

-kul- / -kuļ- / -ķil- / -ķul-

- Ikšķile
- Jērkule apdzīvota vieta Bīriņos
- Matkule
- Senķuļi // Senkuļi zemniekmāja Skultē, Vidrižos
- Selkuls // Selkuļi zemniekmāja Vainižos
- Raņķuļi zemniekmāja Vitrupē
- Perkula bij. ciems Alojā
- Pariķulis zemniekmāja Limbažos
- Paķules Lizumā, Svētdiemā
- Rinkule Virbos
- Rinkuļi zemniekmāja Salaspilī

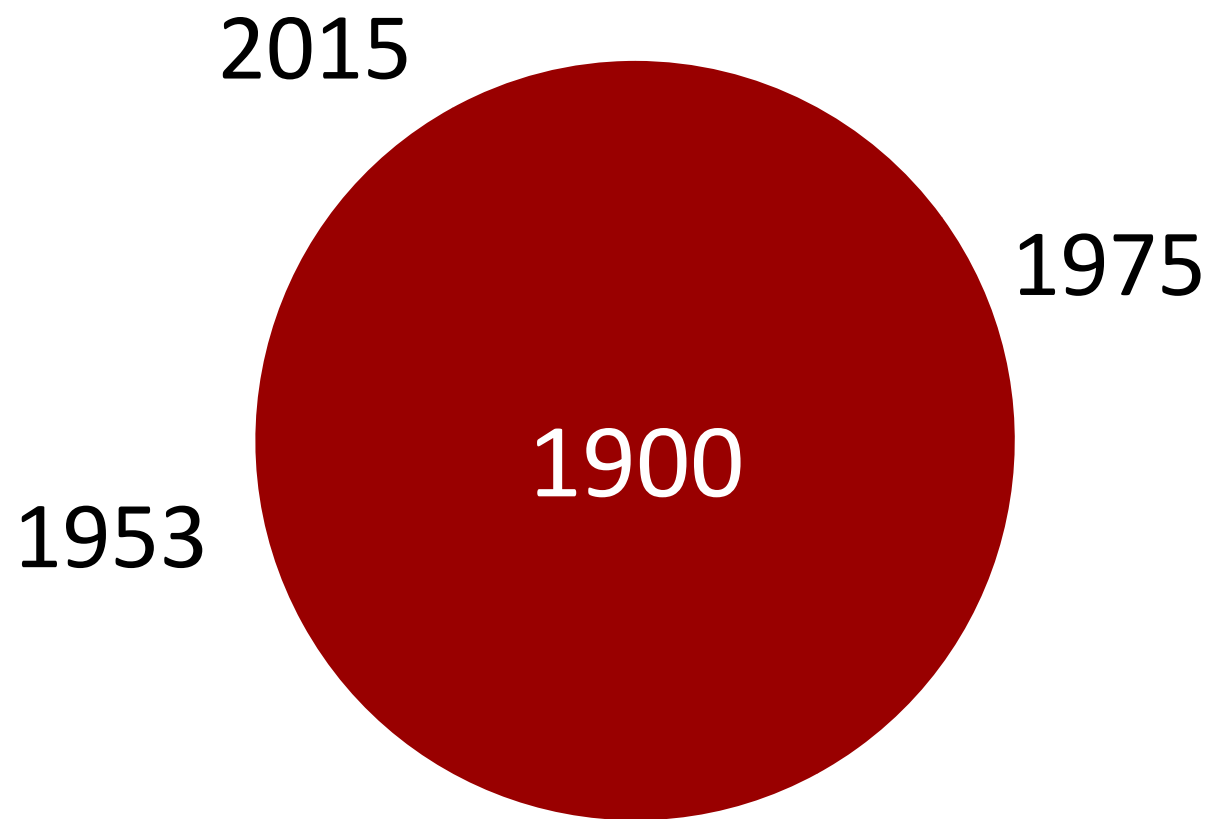
-nīt-

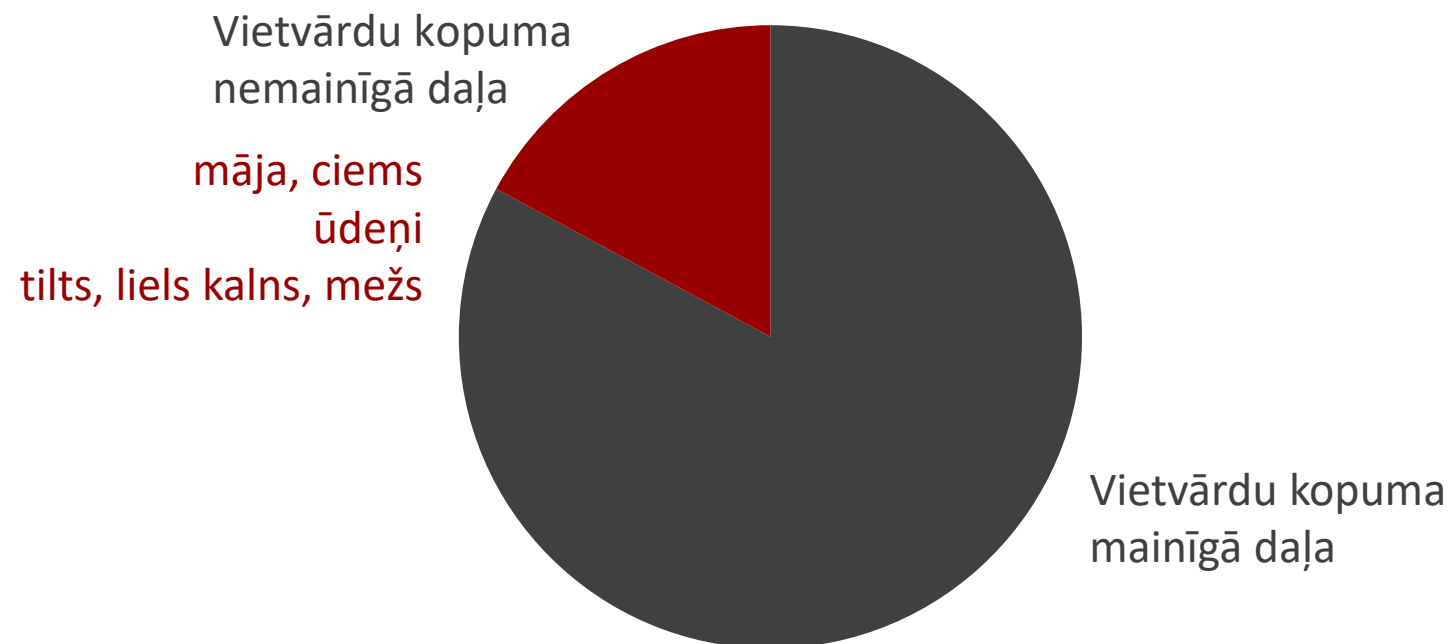
- **Nīturga** pļava Svētciemā
- **Ansnītkangars** Dundagā
- **Andersnītleja** Dundagā
- **Pornīt** pļava Dundagā
- **Pernītes** mājas Dundagā
- **Sārnit // Sārnīcpļava** Nogalē,
Vandzenē

-urg- / -uorg-

- **Piķurga** upe Salaspilī
- **Pičorga** // **Pičurga** upe Ulbrokā
- **Pučurga** muiža Bauņos
- **Pinurgas** bij. mājas Ropažos
- **Paurgas** ūdens bedres pļavā Lēdurgā
- **Pudžurgas pļava** Ērgemē
- **Pučurggals** Umurgā
- **Beburu urga** Vitrupē
- **Krastkalnurga** Vitrupē
- **Melnurga** Vecupē
- **Kančurga** Sidgundā
- **Līvurga** tīrums Lejasciemā

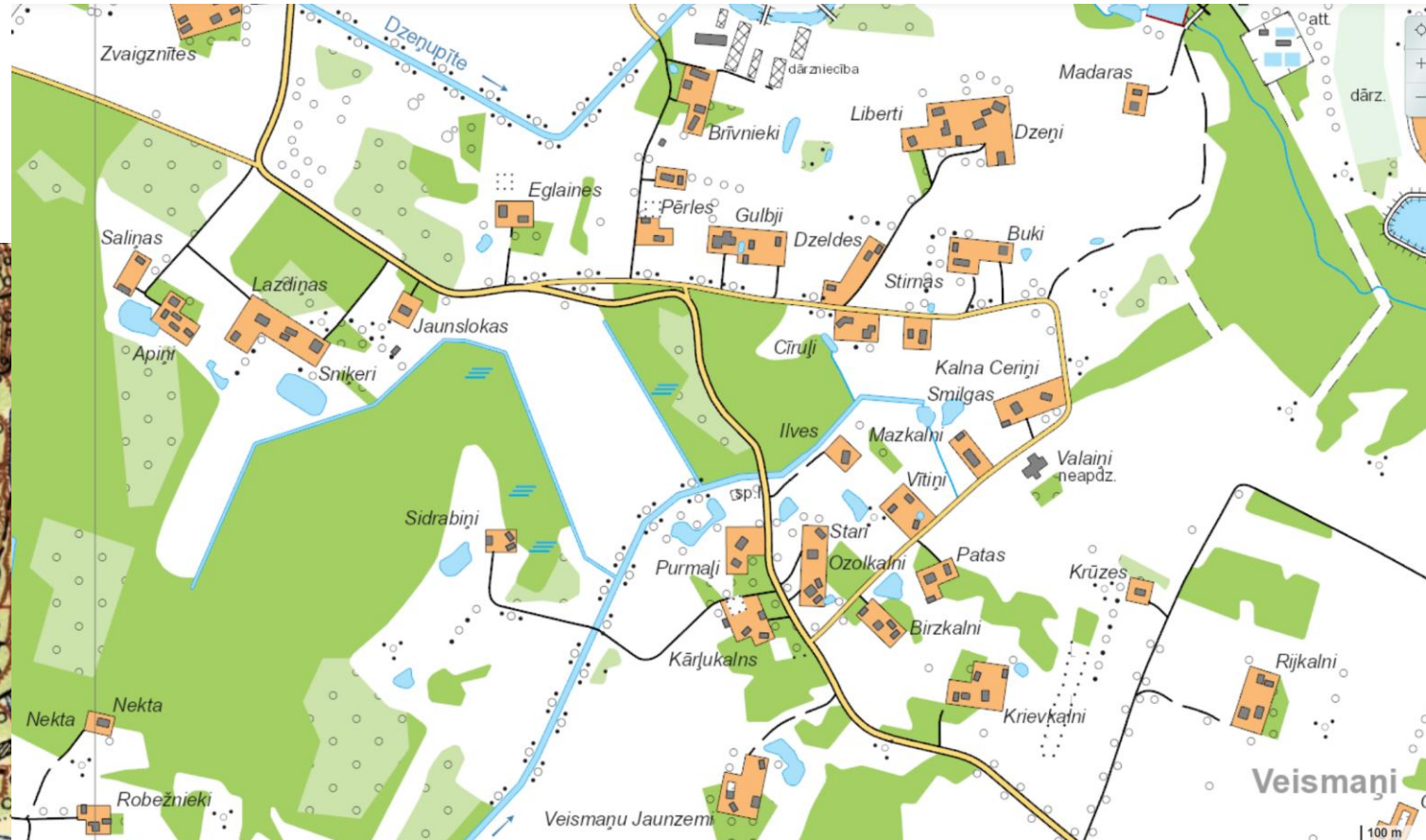
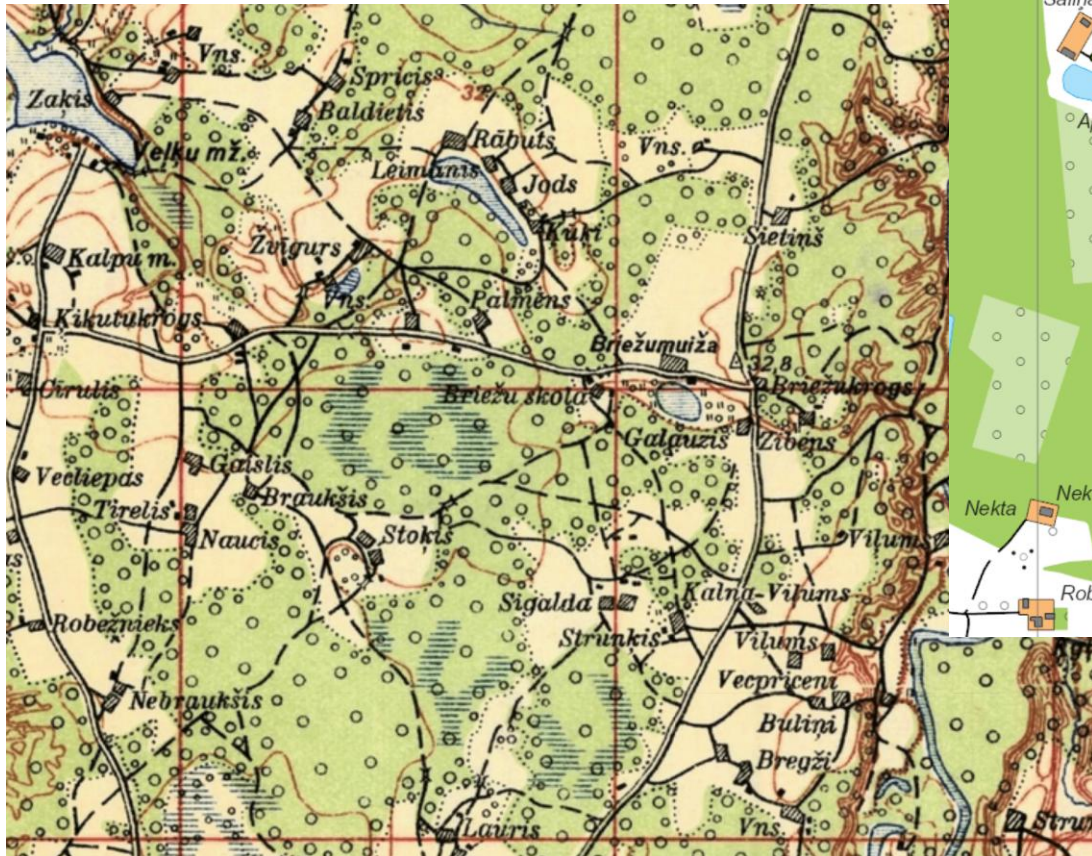
Vietvārda mūžs

akacis, akmens, akmeņu krānums, ala, atsegums, atteka, atvars, augstiene, avots, baznīca, bāka, birzs, brasls, ceļa posms, ceļš, dabas liegums, dabas parks, dabas rezervāts, dārzs, dīķis, dīķu grupa, dzelme, dzelzceļa stacija, dzirnavas, dzirnavezers, ezera līcis, ferma, ganības, grava, grāvis, iela, ieleja, ieplaka, jauna māja, jūra, jūras līcis, kalns, kanāls, kapi, kapsēta, karjers, kāpa, klints, koks, krauja, krāce, krogs, krūmājs, krūmi, lauks, lāma, leja, lidosta vai lidlauks, lielciems, līcis, līdumnieku māja, līdzenums, mežs, mežsargmāja, muiža, nacionālais parks, neapdzīvota vieta, nogāze, novads, osta, pagasta gals, pakalns, parks, pārceltuve, peldvieta, piekraste, piestātne, pils, pilsdrupas, pilskalns, pļava, purva daļa, purvs, pusmuiža, pussala, saimniecības ēka, sala, sādža, senkapi, senvieta, sēklis, skola, stacija, stiga, strauts, šaurums, šķūnis, taka, tilts, tīrelis, tīrums, tornis, upes līcis, ūdenskrātuve, ūdenskritums, vecupe, vējdzirnavas, zemes šaurums, zemesrags, zemiene, zvejvieta

Latvijas mājvārdi

2726,09 km² = 2548 mājvārdi

dâ nâch liet ein ander lant,
die sint Letten genant.
die heidenschaft hât spêhe site,
sie wonet nôte ein ander mite,
sie bûwen besunder in manchen walt.
ir wîb sint wunderlîch gestalt
und haben selzêne cleit.
sie rîten als ir vater reit.
der selben her hât grôze macht,
wenne sie zû samene werden brâcht.

345

350

Aiz sēļu zemes robežas
letu zeme atrodas.
Savādi tie savā garā:
nedzīvo tie vienā barā,
bet savrup mežos mājas ceļ.²⁹
To sievas daiļas zied un zeļ,
tām krāšņi tērpi³⁰, stalta stāja,
tās zirgā jāj, kā tēvi jāja.
Ir letu pulki spēcīgi,
kad kopā tie ir pulcēti.³¹

Atskaņu hronika (Livländische Reimchronik). Rīga: Zinātne, 1998, 48. lpp.

Mājavārdu tradīcija

- **Lietuvā, Krievijā, Polijā un Baltkrievijā** mājavārdi nav vai ir ļoti maz izplatīti
- Latgalē mājavārdi tikai kopš 20. gs. 20. gadiem.
- Mājavārdi ir vai ir bijuši **Igaunijā, Somijā, Norvēģijā, Zviedrijā, Nīderlandē**, atsevišķos **Vācijas** reģionos, daļā **Slovēnijas**, daļā **Lielbritānijas**, arī daļā **Ukrainas**.
- Lielākajā **Latvijas** daļā mājavārdi ir vismaz kopš 15. gadsimta, taču arhīvu materiālos ir dati par iespējamiem Vidzemes mājavārdiem jau 14. un, iespējams, pat 13. gadsimtā.

Mājvārdu forma: vienskaitlis un daudzskaitlis

Daudzskaitļa nominatīvs:

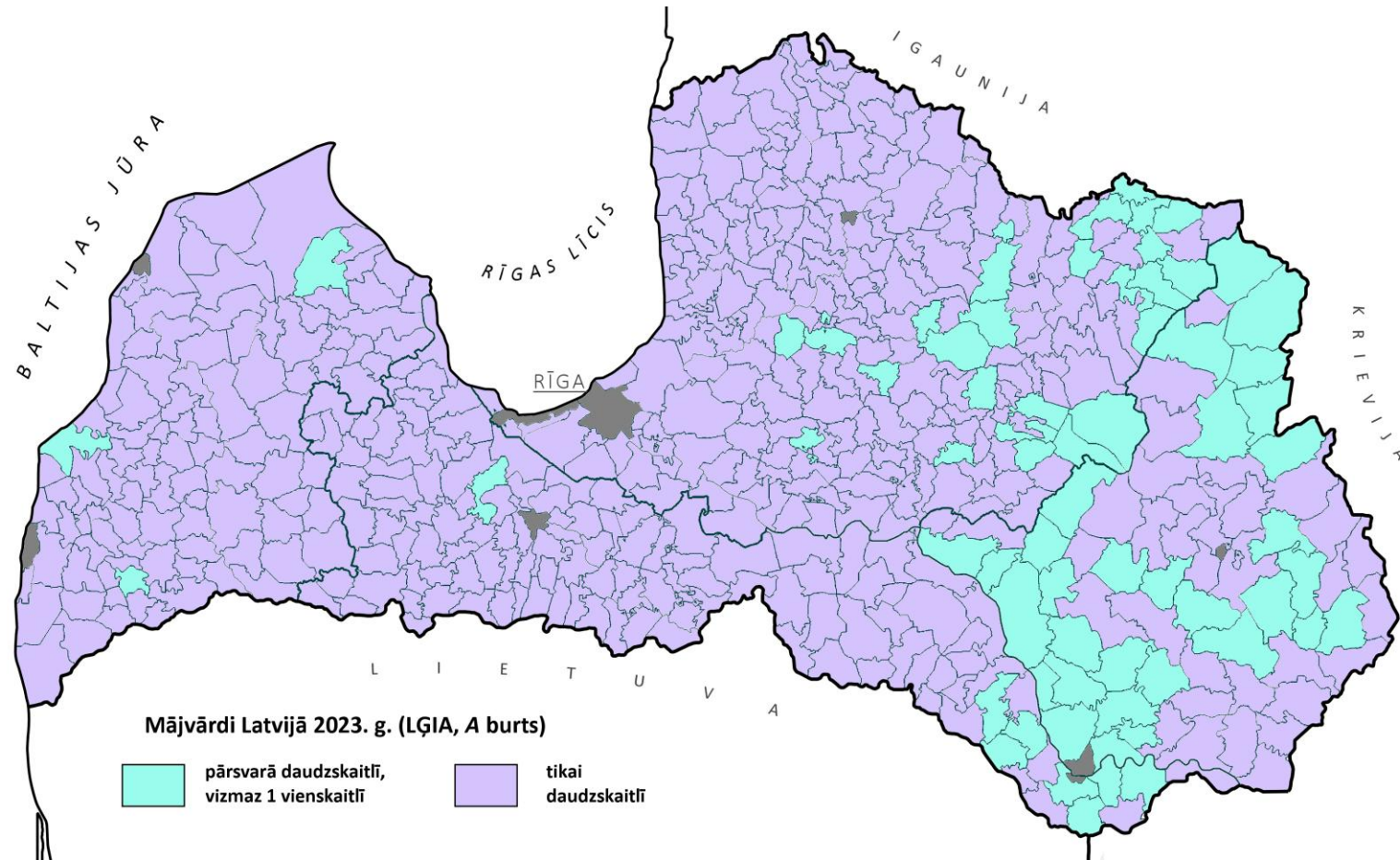
*Vecaģi, Uņģēni, Patkuļi,
Gobas, Lielurgas, Līčupes
Salacgrīvas pagastā*

Vienskaitļa nominatīvs:

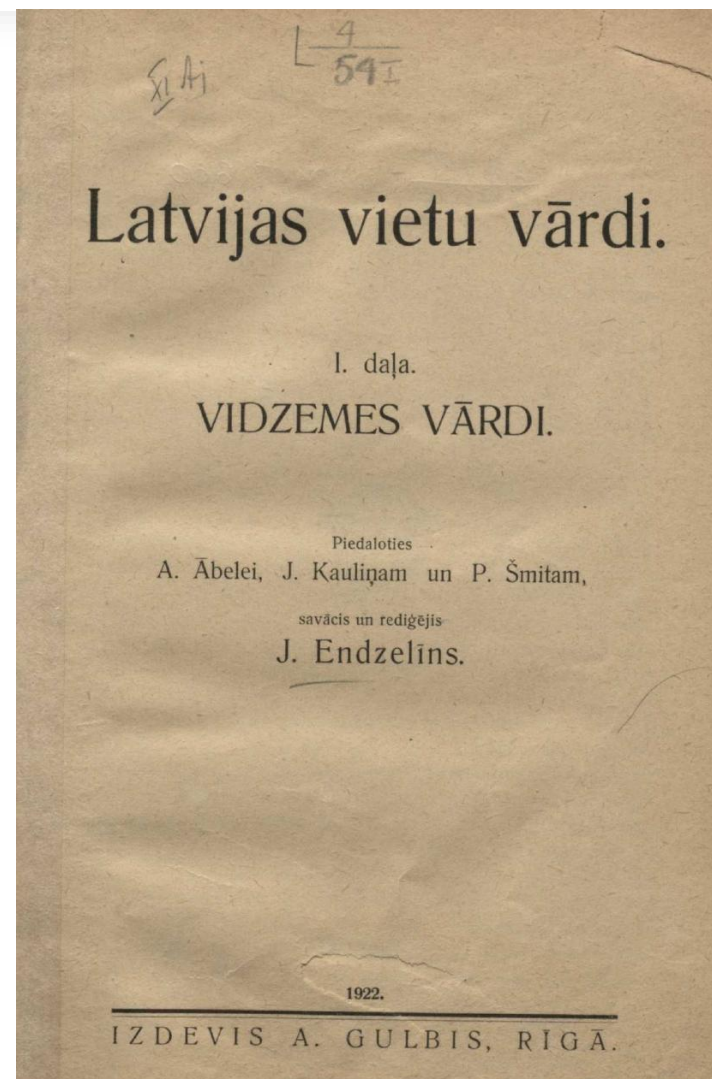
*Akmenszieds Biķernieku
pagastā, Veczemnieks
Brīzemnieku pagastā,
Zābakkrogs Vircavas pagastā,
Vecskola Dundagas pagastā*

Vienskaitļa un daudzskaitļa formas Latvijas mājvārdos mūsdienās (LĢia, A burts)

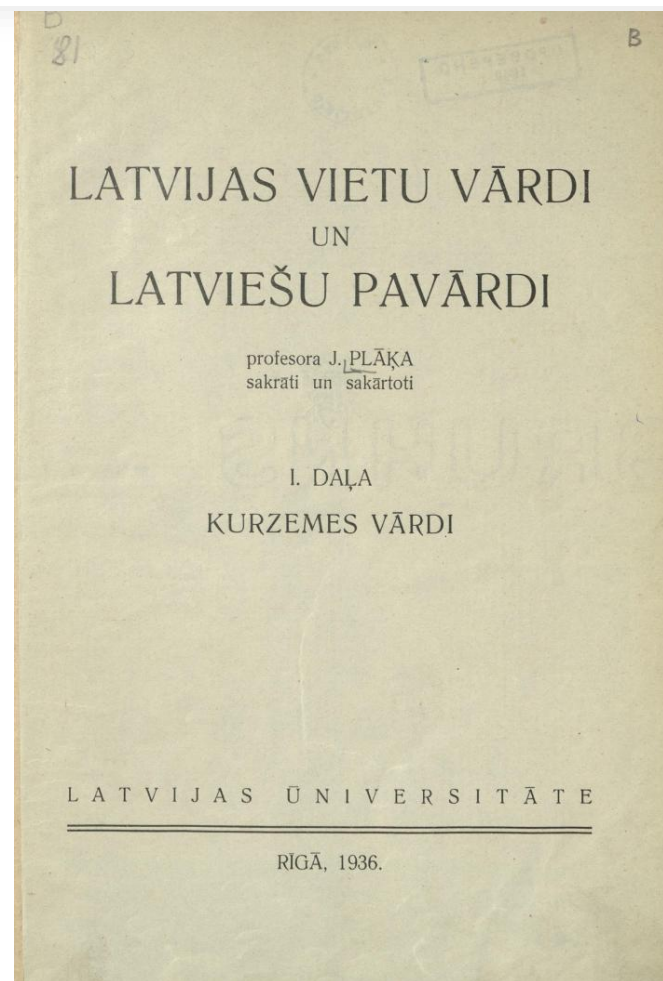
- A burts – 3954 mājvārdi
- 148 (3,74%) vienskaitlī)
- 3806 (96,26%) daudzskaitlī

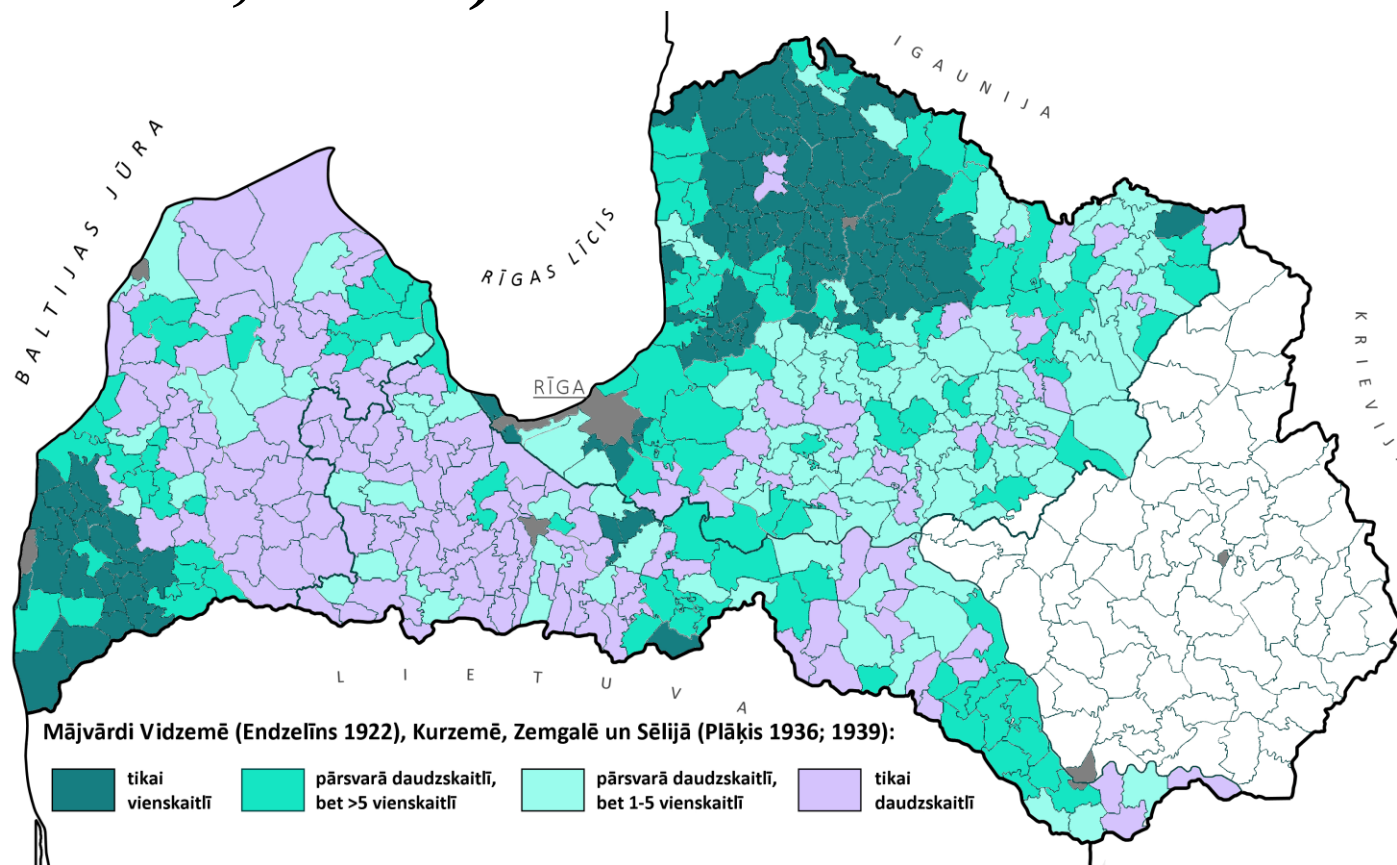
Jānis Endzelīns „Latvijas vietu vārdi” (1922, 1925)

Juris Plāķis „Latvijas vietu vārdi un pavārdi” (1936, 1939)

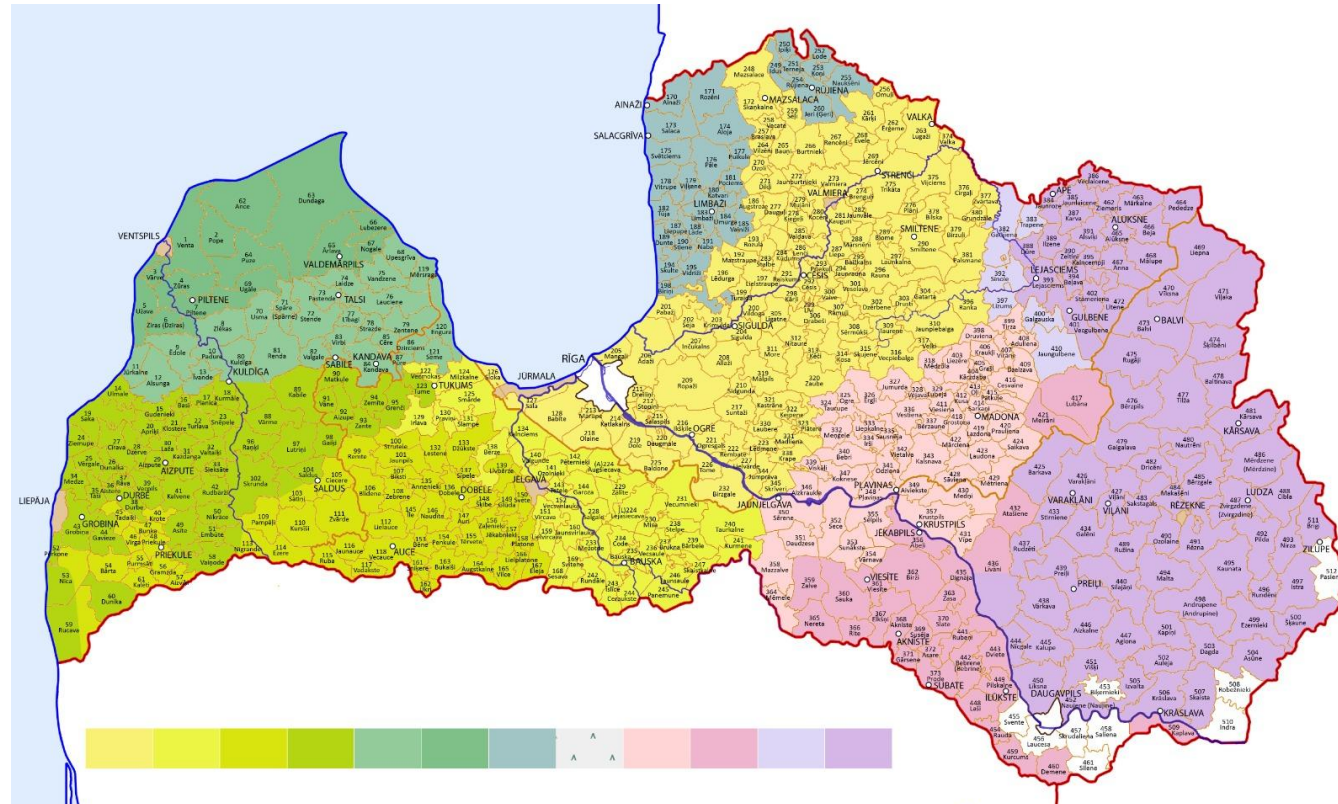

Vienskaitļa un daudzskaitļa formas Latvijas mājvārdos (izņemot Latgali) (Endzelīns, 1922, Plāķis 1936, 1939)

- Arī Rucavā: *Dejus, Grundulis, Ģecis, Ķēpis, Paleja*
- un Asītē: *Cērps, Dižpidžis, Lieģis, Mežiņš, Vistiņš*

Latviešu valodas dialektu karte

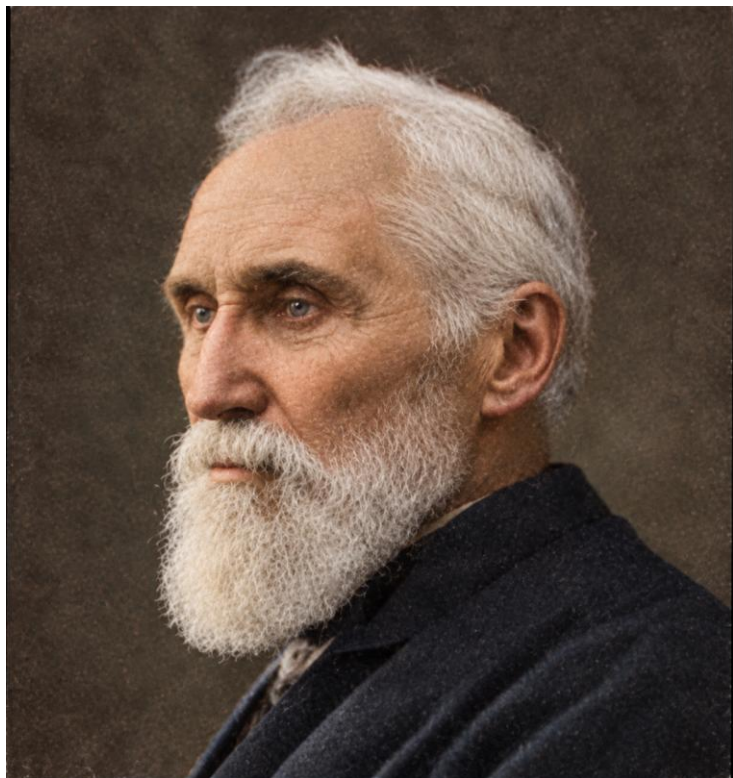

Karti zīmējis Edmunds Trumpa, izmantojot “Latviešu valodas dialektu atlanta” (1999) 1. karti.

Pāles pagasta mājvārdi 1922. gadā un mūsdienās

1922 (Endzelīns)	2026 (LGĶa vietvārdu datubāze)
<i>Sproģis</i> Pālē	<i>Sproģi</i> tag. Viļķenē
<i>Dzelve</i> Pālē	<i>Dzelves</i> tag. Viļķenē
<i>Tenīss</i> Pālē	<i>Tenīši</i> Pālē
<i>Podnieks</i> Pālē	<i>Podnieki</i> Pālē
<i>Smukiņš</i> Pālē	<i>Smukiņi</i> tag. Viļķenē
<i>Unguriņš</i> Pālē	<i>Unguriņi</i> tag. Viļķenē
<i>Alums</i> Pālē	<i>Alumi</i> Pālē
<i>Lielupe</i> Pālē	<i>Lielupes</i> Pālē

Diskusija laikrakstā „Dzimtenes Vēstnesis” (1911/1912)

Rakstnieks un grāmatizdevējs Rudzīšu Pēteris (īstajā vārdā Pēteris Bērziņš):

„Visa Kurzeme un lielākā daļa Vidzemes jau pa laikam māju nosaukumus lieto tikai daudzskaitlī, kālab rauneniešiem un smilteniešiem cits neatliekas kā pieslieties vispārībai.”

„Vienskaitlis sastopams tikai tanīs apgabalos, kur nojaušams stiprs līvu un igauņu valodas pārspēks .. Man šķiet, ka šē pāreja no vienskaitļa uz daudzskaitli ir panākums, progress, jo tas ir kopējs ar visu citu Latviju”

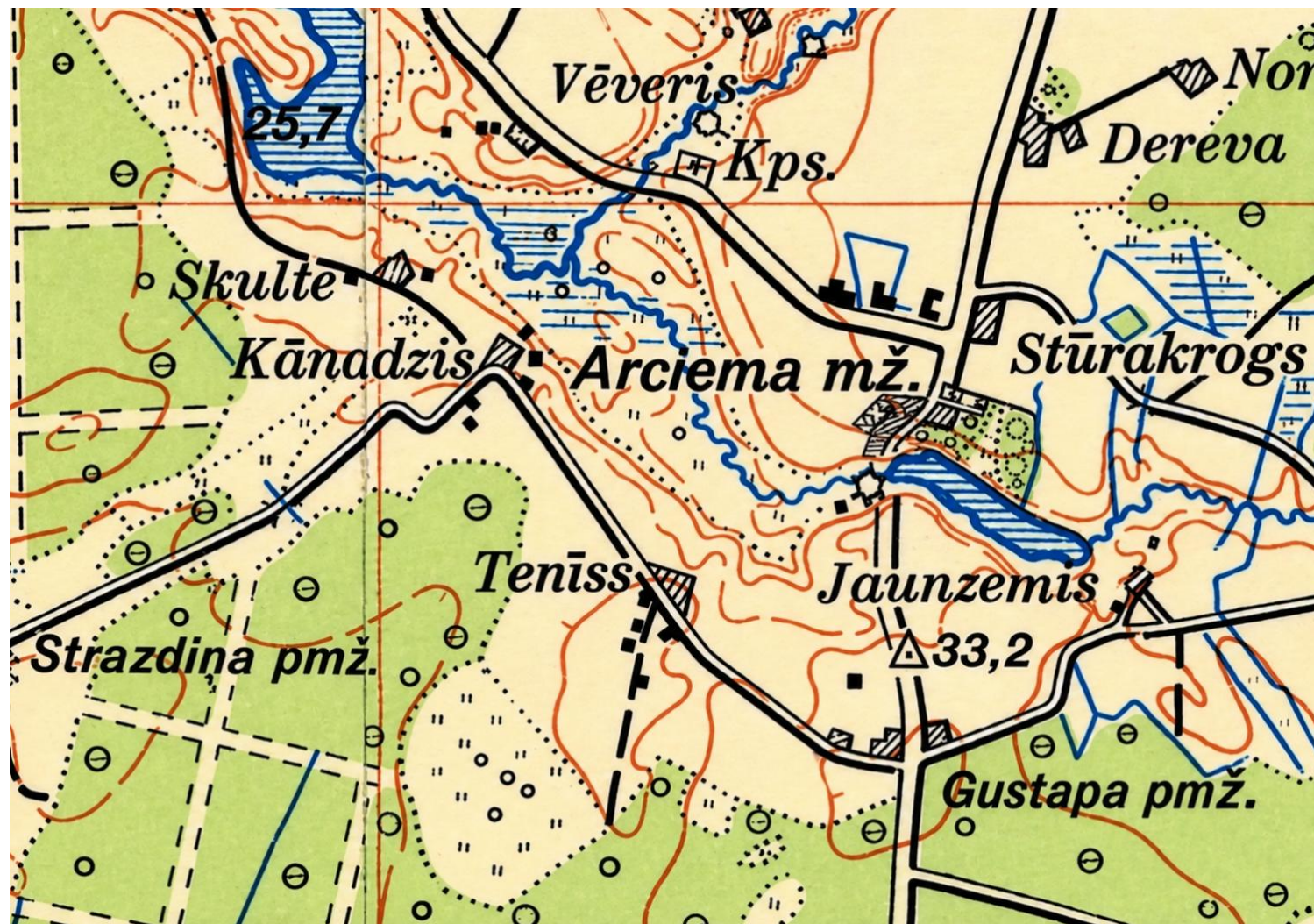
Diskusija laikrakstā „Dzimtenes Vēstnesis” (1911/1912)

Valodnieks un folklorists Pēteris Šmits:

„Vietu nosaukumi, kas ir tautā iesakņojušies un saskan ar latviešu rakstu valodas fonētiku un gramatiku, nekādā ziņā nav turāmi par nepareiziem. Turpretī būtu gan nepareizi visus Latvijas vietu vārdus sagrozīt pēc viena šablona.. Kā Rīgu mēs nesaucam par Rīgām un Limbāžus par Limbāzi, tā arī Kursulis [mājvārds] lai paliek par Kursuli un Liepiņi par Liepiņiem.”

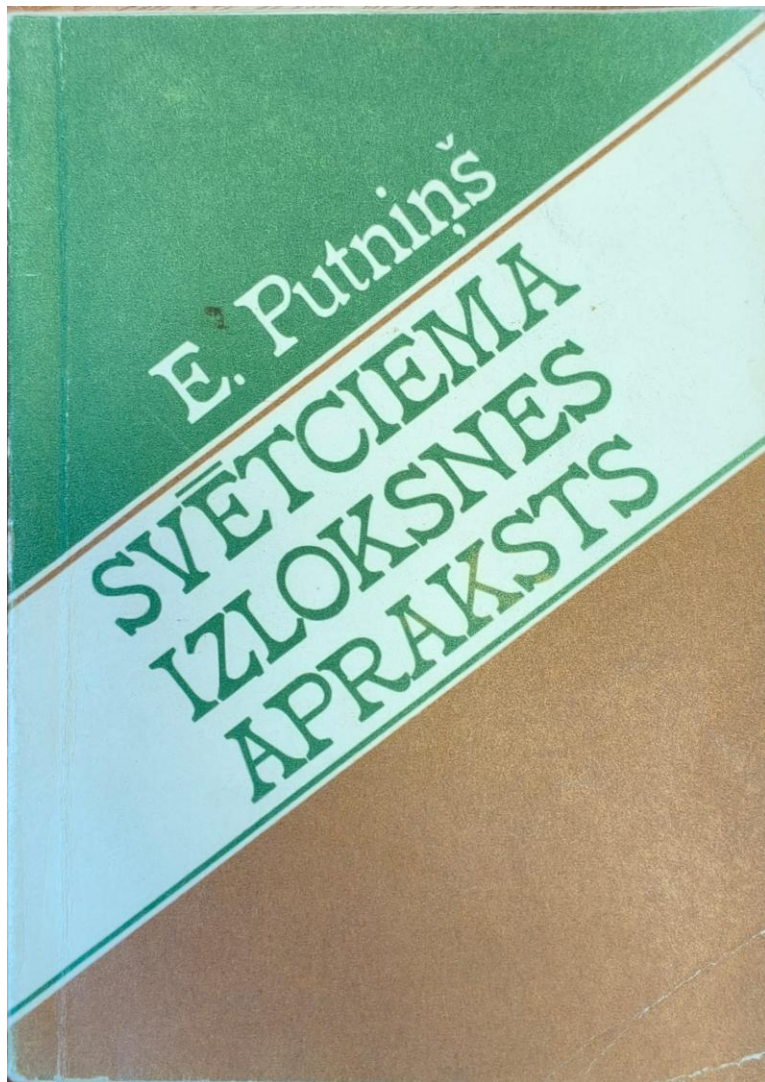
1920.-1940. gada Latvijas Armijas karte

1957. un 1979. gada vietvārdu vākšanas ekspedīcijas Limbažos

1957	1979
<i>Aṁpeṛmanis</i> [vecsaimniecība]	<i>Ampermaņi</i> [vecsaimniecība]
<i>Apšleja</i> [vecsaimniecība]	<i>Apšlejas</i> [vecsaimniecība]
<i>Aûgšreñšķins</i> [vecsaimniecība]	<i>Augšrenšķini</i> [vecsaimniecība]
<i>Aûsmas</i> [jaunsaimniecība]	<i>Aûsmas</i> [jaunsaimniecība]
<i>Avuôtiņi</i> [jaunsaimniecība]	<i>Avuôtiņi</i> [jaunsaimniecība]

Eduards Putniņš. „Svētciema izloksnes apraksts ” (1984)

7

No iekavās dotajām izloksnes formām redzams, ka svē-
ciemieši māju (vecsaimnieku) nosaukumus parasti lieto vien-
skaitli - tā nominatīva locījumā, bet lokatīvā var būt arī
daudzskaitlis, piem., viņē jīvo Paķulas u.c. Bez tam māju
saimniekus nesauc uzvārdos, bet mājvārdos, tā vec Ķīrpaks,
Spruņd- vecais Ķirpaku saimnieks Birzgalis, Sprundu saimnieks
Šterns. Sacītais neattiecas uz jaunsaimniecībām un to īpaš-
niekiem.

J a u n s a i m n i e c ī b a s : Ābelītes, Aizmeži, Ak-

Nobeigums

- Pārmaiņa no vienskaitļa uz daudzskaitli acīmredzot ir bijis dabisks valodas attīstības process, kuru ir ietekmējis maldīgais uzskats, ka vienskaitlis mājvārdos ir nepareiza, literārajai valodai nepiederīga forma. Varētu būt arī tā, ka daudzskaitlis mājvārdos nomācis vienskaitli arī tādēļ, ka arī pašu vārdu *mājas*, runājot par lauku sētu, lauku saimniecību, mēs lietojam daudzskaitlī, ar to saprotot ne tikai dzīvojamo ēku, bet arī pārējās lauku sētā ietilpstošās ēkas.
- Visticamāk, īsti pareizs nav dažkārt izskanējušais viedoklis, ka vienskaitlis mājvārdos ir lībiešu vai igauņu valodas ietekme, jo tas ir bijis izplatīts arī ar lībiešiem un igauņiem nesaistītās teritorijās, piemēram, Lejaskurzemē.